

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาบันทางศาสนาอันได้แก่วัดในพระพุทธศาสนา ได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ และศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านอื่น ๆ มาช้านาน เป็นที่ปรากฏโดยทั่วไป วัดเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญ และมีบทบาทเป็นอย่างมากต่อวิถีชีวิตของชาวชนบทไทย ตั้งแต่เกิดจนตาย วัดได้สร้างความเป็นระเบียบ ควบคุมความประพฤติของสมาชิก ช่วยปลูกฝังและถ่ายทอดระบบคุณค่า ค่านิยม และอุดมการณ์อันดีงามแก่สมาชิกในสังคม วัดเป็นศูนย์รวมชีวิตจิตใจของชุมชน ประชาชนในชนบทมองเห็นวัดเป็นสมบัติร่วมกัน เป็นส่วนหนึ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของสังคมทุกขนาด แม้สร้างหมู่บ้านเล็ก ๆ ขึ้นใหม่ก็ต้องสร้างวัดขึ้นด้วย วัดทำหน้าที่เป็นสถาบันทางสังคมครบทุกประเภท เช่น เป็นโรงเรียน เป็นโรงพยาบาล เป็นสโมสร เป็นสถานบันเทิง และเป็นพิพิธภัณฑ์ เป็นต้น (พระธรรมปิฎก, 2527)

ชาวชนบทล้านนามีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องอยู่กับวัดและพระสงฆ์ค่อนข้างมาก เช่นเดียวกับชุมชนในภูมิภาคอื่น ๆ ชาวชนบทล้านนามีความเคารพนับถือถาวรวัตถุในวัด เช่น พระธาตุ และวิหาร ตลอดจนถึงพระพุทธรูป มากกว่าพระสงฆ์ที่เป็นลูกหลานชาวบ้าน ดังนั้นความประพฤติที่ไม่ดีของพระสงฆ์บางรูป จึงไม่ได้มีผลกระทบต่อความนับถือพระพุทธศาสนาของชาวชนบทล้านนาแต่อย่างใด นอกจากนั้นวัดในชนบทยังมีการแบ่งเป็นกลุ่มศรัทธา อันหมายถึงผู้เข้าเฉพาะวัดนั้น และให้ความอุปถัมภ์บำรุงเฉพาะวัดนั้น โดยจะไม่ไปก้าวก่ายศรัทธาของวัดอื่น ในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการของวัดอื่นนั้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา, 2541, หน้า 5) และการที่วัดแต่ละแห่งมีเครือข่ายการสนับสนุนที่เรียกว่า “หัววัด” เพื่อช่วยเหลือในการประกอบประเพณีต่าง ๆ เช่น งานปอยหลวง ทานก๋วยสลาก วัดที่มีงานจะมีหนังสือเชิญวัดอื่น มาร่วมพิธีและมีส่วนร่วมในบุญกุศล นอกจากนั้นชาวชนบทยังมีการจัดกลุ่มไปส่งอาหารแก่พระสงฆ์ในวัด เพื่อไม่ให้พระต้องออกบิณฑบาต

การก่อสร้างถาวรวัตถุในวัด ถือว่าเป็นหน้าตา เป็นศักดิ์ศรี ของชุมชน จึงปรากฏเสมอว่าวัดไหนมีสิ่งก่อสร้างราคาแพงจะบ่งบอกถึงควมมีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคงและความมีศรัทธาที่เหนียวแน่นของชาวบ้านที่เป็นศรัทธาวัดนั้น หากชาวชนบทถึงคราวโชคดีหรือโชคร้าย โดยคาดไม่ถึงก็จะทำพิธีสืบทอดเพื่อความก้าวหน้าในชีวิตให้แก่ตนเองและครอบครัว

การปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาแบบเข้มข้น ชาวชนบทก็ไม่ได้ละเลย มีการสมาทานศีล ปฏิบัติการนั่งสมาธิอยู่เสมอ นอกจากนั้น เมื่อถึงเวลางานบุญ งานกุศล ชาวชุมชนก็จะพร้อมเพียงกันทำพิธีกรรมทางศาสนา เพื่อเป็นการฝึกหัดกาย วาจา และใจของตนเอง และเป็นการสืบทอดประเพณีวัฒนธรรมไปสู่ลูกหลาน

จากการพัฒนาด้านเทคโนโลยี และการพัฒนาด้านสาธารณสุขในปัจจุบัน มีผลทำให้ประชาชนมีชีวิตยืนยาวและเข้าสู่วัยสูงอายุมากขึ้น โดยมีอายุขัยเฉลี่ยของคนไทยที่สูงมากขึ้นด้วยจากเดิมเพศชายมีอายุเฉลี่ย 50 ปี เพศหญิงมีอายุเฉลี่ย 62 ปี ในปี พ.ศ. 2540 ปัจจุบันเพศชาย 68 ปี และเพศหญิง 72 ปี (สถาบันประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 1995) ทำให้กลุ่มประชากรผู้สูงอายุมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างมากในสังคมไทย ผู้สูงอายุเหล่านี้ต้องดำรงชีวิตอยู่ในสังคมต่อไป มักรู้สึกว่ตนเองสูญเสียอำนาจ สถานภาพ และบทบาททางสังคม (บรรลุ ศิริพานิช, 2540, หน้า 21) และโดยทั่วไป เมื่อพูดถึงผู้สูงอายุมักจะมีความคิดถึงคนกลุ่มหนึ่ง ที่ไม่มีอะไรจะทำ ว่างาน อยู่เฉย ๆ หรือกลุ่มคนที่มึหน้าทีเฝ้าบ้าน ดูโทรทัศน์ ฟังวิทยุและนอนหลับกลางวันเป็นประจำทุกวัน ซึ่งความคิดนี้ยังไม่ถูกต้องนัก เพราะผู้สูงอายุส่วนใหญ่ มีความต้องการที่จะใช้เวลาที่เหลืออยู่ของชีวิต อยู่ร่วมกับบุคคลต่าง ๆ ของสังคม ผู้สูงอายุบางกลุ่มมีความคิดที่จะอุทิศตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมและชุมชนของตนเองด้วย (อ้างแล้ว, หน้า 45)

กิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางสมาคม องค์กร จัดให้กับผู้สูงอายุมักจะเน้นไปในการการ ประชุม อบรม พัฒนาวิชาชีพ และตรวจสุขภาพทางกายให้แก่ผู้สูงอายุ กิจกรรมทางศาสนา จะไม่ค่อยปรากฏให้เห็นเท่าที่ควรจะเป็น หรือหากปรากฏก็เป็นเพียงการถวายเงินให้แก่วัด ตามที่องค์กรนั้น ๆ เป็นผู้กำหนดให้ นอกจากนั้นกิจกรรมดังกล่าวก็สนองความต้องการให้กับผู้สูงอายุในเขตเมืองหรือเขตที่เจริญแล้วเท่านั้น แต่ได้ละเลยผู้สูงอายุที่อยู่ตามชนบทไปเสีย

ในกรณีผู้สูงอายุเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ผู้สูงอายุมีความสัมพันธ์กับศาสนาสูงมาก เมื่อถึงวัยนี้ก็จะหันหน้าเข้าวัดโดยไม่ได้อูกบังคับ มีบางส่วนที่ออกบวช ผู้สูงอายุส่วนมากนิยมเข้าวัดเฉพาะวันพระหรือวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น การเกิดประเพณีการนอนวัดขึ้น จึงถือว่าการนอนวัดเป็นกิจกรรมหนึ่งของผู้สูงอายุ และกิจกรรมทางศาสนาทั่วไปได้เป็นเวทีมาพบปะแลกเปลี่ยนกันของผู้สูงอายุ จึงถือได้ว่าเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่ง นอกจากการนอนวัดแล้ว ผู้สูงอายุยังเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาอื่น ๆ เช่น การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า งานศพ และประเพณีของชุมชนทั่วไป เป็นต้น จากการเข้าร่วมกิจกรรมทาง

ศาสนาของผู้สูงอายุดังกล่าว ทำให้ผู้วิจัยอยากทราบว่า ผู้สูงอายุมีแนวคิดในกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ อย่างไร และมีเงื่อนไขปัจจัยที่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนานั้น ๆ อย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษากิจกรรมและแนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุในชุมชนชนบท
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขหรือปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรมทางด้านศาสนาของผู้สูงอายุในชุมชนชนบท

ขอบเขตที่ใช้ในการศึกษา

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ กลุ่มศรัทธาวัดวิเวกวาราม อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีทั้งสิ้น 3 หมู่บ้าน คือ บ้านโป่ง หมู่ที่ 6 บ้านท่ายาว หมู่ที่ 11 ตำบลป่าไผ่ และบ้านวิเวก หมู่ที่ 8 ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย เหตุผลในการเลือกพื้นที่ทำการศึกษาในครั้งนี้คือ

1.1. ทั้งสามหมู่บ้านเป็นกลุ่มศรัทธาของวัดวิเวกวาราม มีผู้สูงอายุมาทำกิจกรรมทางศาสนาที่วัดสม่ำเสมอทุกปี

1.2. เป็นหมู่บ้านชนบท มีความหลากหลายในด้านอาชีพ และรายได้

1.3. ความเป็นไปได้ของการทำการศึกษาวิจัย

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา สำหรับขอบเขตด้านเนื้อหาที่ใช้ในการศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดไว้พอสังเขปดังนี้

2.1. กิจกรรมในการปฏิบัติตน ได้แก่ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับวันพระ กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการระดมทุน งานศพ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประเพณีเก่าแก่ของชุมชน และพิธีพืชน้ำ

2.2. แนวคิดในการปฏิบัติตนทางด้านศาสนา เช่น ความเชื่อเรื่องบุญ บาป นรก สวรรค์ โลกนี้ และโลกหน้า

2.3. เงื่อนไขปัจจัยในการเข้าร่วมกิจกรรม เช่น เงื่อนไขปัจจัยส่วนตัว เช่น เป็นคนแก่ หมดภาระ มีความเชื่อ เงื่อนไขปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เช่น การสนับสนุนจากคนใน

ครอบครัว ฐานะทางเศรษฐกิจ และเงื่อนไขปัจจัยด้านชุมชน เช่น การปฏิบัติของพระสงฆ์ ความสัมพันธ์ระหว่างวัดและชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจกรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม

3. ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มประชากรที่ใช้ในการศึกษาคั้งนี้คือ ผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ในชุมชนวัดวิเวกวนาราม ตำบลหนองหาร อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

นิยามศัพท์เฉพาะ

ผู้สูงอายุ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไป ทั้งเพศหญิงและเพศชาย

กิจกรรม หมายถึง การปฏิบัติตนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ที่ผู้สูงอายุนิยมปฏิบัติในกิจกรรมทางศาสนาโดยทั่วไป เช่น การนอนวัด ทอดผ้าป่า การทอดกฐิน และงานศพ เป็นต้น

แนวคิดในการปฏิบัติตน หมายถึง ระบบความเชื่อของผู้สูงอายุ ในการปฏิบัติตนที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา และความเชื่ออื่น ๆ

เงื่อนไขปัจจัย หมายถึง สาเหตุและข้อแม้ในการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาของผู้สูงอายุ โดยจะครอบคลุมถึง เงื่อนไขปัจจัยส่วนตัว เงื่อนไขปัจจัยด้านชุมชน และเงื่อนไขปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ